

צלליות- תקציר

1. קריאה ראשונה

כבר בקריאה ראשונה הסיפור נוגע ללב של רבים מהקוראים, גורם לקורא להיות מעורב, להזדהות (האם העובדה שהסיפור מסופר בגוף ראשון עוזרת, לדעתכם, לקרב את הקורא?), לרחם, לבקר ולמחות, לשאול את עצמו שאלות בלתי פתורות אולי, למלא פערים.

למרות ש"צלליות" איננו "סיפור מתח", ולא "סיפור בלשי"- הוא מזמן לקורא כמה הפתעות, כמה גילויים ש"הוסתרו" מהקורא בשלבים ראשונים של הסיפור (מה הפתיע אתכם במהלך הקריאה? מה היה בלתי צפוי? האם הגילויים החדשים שינו את יחסכם לדמויות?). ולמרות שזהו "סיפור קצר" שמחייב תימצות, ויתור על פרטים, יש הרגשה שאנו פוגשים בו מקטעים של "עולם מלא", עלילה המתפרסת על פני זמן לא קצר (מה שאופייני בדרך-כלל דוקא לרומן!), דמויות מגוונות- גם אינדיבידואליות וגם מייצגות, סיפור אישי מאוד וגם סיפור משפחתי ואולי גם סיפורה של החברה הישראלית; עומק היסטורי, העבר האישי והלאומי משפיע על ההווה; סיפור ריאליסטי ("חומרי מציאות" רבים, מאפייני תקופה ואפילו איזכור של אירועים היסטוריים, הווי חיים יומיומיים המוכרים לנו מהחיים המציאותיים ש"מחוץ לספרות"!); שיש בו גם רובד סימלי בולט (בעיקר במוטיב ה- צלליות).

2. לקראת קריאות נוספות של הסיפור

נשאל את עצמנו: מהם הנושאים המרכזיים שבהם עוסק הסיפור, שאותם הוא מעצב עיצוב ספרותי?

ואפשר ומותר גם כמובן לשאול: האם תמיד צריך לחפש "נושא מרכזי", רעיון מרכזי, מסר, "משמעות", "מוסר השכל" וכדומה? האם תמיד יש צורך לחפש מה הסופר רצה למסור לנו מעבר לתוכן מעניין?

מדוע, בעצם, שלא נסתפק בהנאה לפגוש יצירת אומנות, להתפעל מיופיה, ממקוריותה, מהצד האסתטי שלה, מהכישרון הספרותי של הסופר שהצליח במילים בלבד, מילים שכולנו משתמשים בהן, לעורר בנו עניין בבני אדם שאיננו מכירים ובעולמם, להתפעל מהשימוש המיוחד בשפה, בדרכי עיצוב, באמצעים ספרותיים, כדי לתאר אנשים, מערכות יחסים, מחשבות ורגשות עמוקים, אירועים, מקומות ומראות וכדומה?

נשוב בכל זאת לשאלת הנושאים והמשמעויות. שימו לב שבנבדל מ תוכן היצירה (מה בדיוק מסופר, מהלך העלילה) - נושא היצירה, הוא כללי יותר, מופשט יותר. למשל, תוכן הסיפור "העיוורת": מסופר בו בפירוט על בחורה עיוורת בעיירה יהודית, שמה חנה, שמשדכים לה שידוך, אך משקרים לגבי גילו ומקצועו של הבעל המיועד, וכן הלאה. לעומת זאת- מה נושאי הסיפור, מה התמונות העולות ממנו? - יחס החברה ל"אחר", לבעל המום, לאישה, החיים בצל המוות, וכן הלאה. אם כך, במה עוסק הסיפור "צלליות" מעבר לתוכן המוחשי שלו? מהן ה"תמונות" המשתמעות ממנו? מהם תחומי העניין של הסופר שהוא מצא לנכון לתת להם לבוש בדימוי של עלילה, דמויות, תאורים וכו'?

3. הרעיון המרכזי

תְּמָה בלטינית - Thema (= הנושא הכולל) היא רעיון מרכזי הנמצא בבסיס יצירה אומנותית (בספרות, אמנות פלסטית, מוזיקה, אדריכלות וכיוצא בזה) או מוסר השכל הנמצא בבסיסה של אותה יצירה. **לרוב, אותו מוסר השכל מתייחס לחברה, למשמעות החיים או לטבע האנושי, ומדובר ברעיון אוניברסלי ועל-זמני, ולא ברעיון השייך לתרבות או חברה מסוימת.**

התמה לרוב אינה מצוינת במפורש ביצירה, והיא ניתנת להסקה מבחינת הרעיונות השונים העולים מן היצירה.

את התמה ביצירה ספרותית ניתן להסיק מבחינת השילוב בין העלילה, הרקע ומיקום העלילה, הדמויות (מהותן ואופיין) והקונפליקט ביצירה. התמה מהווה רקע לסיפור, וכולו מתבסס עליה ומשולב בה.

כך, לדוגמה, מחזהו של ויליאם שייקספיר "רומיאו ויוליה מבוסס על תמות חוצות-תרבות כגון "כוחה של אהבה", "אהבה ומוות, עזה כמוות אהבה...", "הסכנות באי-ציות למשפחה/לחברה", "הסכנות העולות מחוסר יושר", "מורכבות הקונפליקט בין המוסר האישי לנורמה החברתית" וכן הלאה.

מרבית יצירות האמנות ויצירות הספרות מבוססות על תמות על-תרבותיות אלה, ולכן בני תרבויות שונות מסוגלים להבין ולהתקשר רגשית אל יצירות שנוצרו בתרבויות אחרות ובתקופות אחרות ובמקומות אחרים. (על-פי ויקיפדיה)

מה דעתכם על **רשימת הנושאים** הבאה המשתמעים מתוך ה"תוכן" של הסיפור והאופן בו מעוצב תוכן זה (חלק מהנושאים "ראשיים", חלקם "מישניים", ייתכנו חילוקי דעות בין קוראים שונים מהו "**המוקד**" הנושאי-התימאטי המרכזי של הסיפור, ואולי ישנם כמה מוקדים שווי-ערך שכאלה?)

שימו לב שהנושאים שזורים זה בזה ומאירים זה את זה!

4. צלליות כסיפור חברתי

"צלליות" כ- "סיפור חברתי" שבמרכזו ביקורת חברתית, שגם היא נחלקת ל"סעיפי משנה":

א. ביקורת על **יחס החברה ל"אחר"**, לחרג, ל- outsider, למי שהחברה מדירה אותו מסיבות שונות. החרג ב"צלליות" הוא כמובן נתן, שמעז לחשוף את אותם שקרים, סודות אפלים, עוולות שהחברה מנסה להסתיר, להדחיק, להכחיש.

ב. תמה (=נושא) יותר מצומצמת- יחס החברה למי ששמו עליו את תווית ה"משוגע". התיג של אדם כ"**משוגע**" הוא במידה רבה תלוי-תרבות, תלוי בנורמות החברתיות, במוסכמות המחייבות של החברה, ומי שחורג מהן באופן קיצוני- הוא הראוי להרחקה, לתיג ואפילו לאשפוז כפוי; הוא המאיים על החיים הסדירים, על מה שנחשב כ"נורמלי", כ"הגייוני" כשייך לעולם "התבונה". בשיא הדרמטי של הסיפור, בעיצומו של מופע הצלליות האחרון של "דוד נתן", המופע החושפני, המאתגר, חושף העוולות, כשנתן מופיע כמעין נביא זעם ותוכחה, הקהל מתנפל עליו ומתקשרים למגן דוד אדום להשיבו ל"מוסד". מהו אם כן קו הגבול התוחם בין ה"נורמלי", ה"נורמטיבי" ל"משוגע", ל"לא שפוי", למי שכביכול "יצא מדעתו"? מי יותר "נורמלי"- דוד נתן שחשף עוולות והציג באומץ את האמת לאמיתה בפני האנשים- או בני המשפחה שהתנפלו עליו? **הסיפור מעלה את השאלה ונותן לנו, הקוראים, חומר למחשבה...**

ג. במעגל יותר מצומצם, הסיפור מתייחס ישירות **לחברה הישראלית** וכולל גם איזכור של כמה נקודות שיא בנרטיב (**"ב"סיפור המכונן"**) של הישראליות, שנצרכו בתודעה הקולקטיבית (מלחמות, הסכמי שלום, הישגי ספורט ומוסיקה קלה אפילו): ליחסה לחרג, וביתר דיוק **לניצול השואה**. כבר באקספוזיציה מתואר נתן בבדידותו, כמי שנדחק בעיסוקו היומיומי לשולים, פיסית וסימלית, למשרדן עלוב, כמעט

כלוא, אפילו חלון אין, כשקיר גבס חוצץ בינו לקבוצת הפקידים ולקבלת הקהל (כמה סימלי הבידוד החברתי הזה!) וכמה דמותו של "האיש הכפוף", ניצול השואה הגלותי הנושא עימו את טראומת השואה וזוועות העבר, מנוגדת למשל ל"ישראלי החדש" (בהמשך יופיע כדמות מישנית דני, שם כה ישראלי, שנתן יסיר ממנו את מסווה "הגיבור" הישראלי).

ד. עוד היבט מרכזי של "הסיפור החברתי": "צלליות" הוא גם "סיפור משפחה" (המשפחה היא גם מעין מיקרוקוסמוס\בקטן, עולם בזעיר אנפין, של החברה הישראלית כולה) - המשפחה היא "גיבור קולקטיבי" בסיפור המאכלס את בני המשפחה כגיבורים משניים (ואפילו שוליים). יש בה, למשל את גליה (חתונה!), או את אורן (ברית מילה!) ודוד מנחם, וסבא מנדל ("שבעה!") ודוד יצחק, ובלה של דוד יצחק... "משפחתולוגיה" שלמה, ומתבלטת ביניהם כדמות יותר אינדיבידואלית דודה פרלה, ניצולת השואה אף היא המקורבת, יחסית, לדוד נתן. המשפחה מתוארת במפגשיה בטקסים\ריטואלים יהודיים-ישראליים מוכרים והיא מזוהה בשימוש של המספר בגוף ראשון רבים ("אנחנו") מה שמדגיש את האחדות המשפחתית שתוצג בשלב מסוים של הסיפור כאחדות מדומה המסתירה סודות ושקרים. הסיפור כמו מערער, מפרק וסודק את "מיתוס המשפחה" הישראלית. בתאור המפגש המשפחתי האחרון, בטקס האולטימטיבי המסמל יותר מכל אחדות משפחתית-מסורתית-חגיגית, ליל הסדר, כבר מתוארת "משפחת צללים" המאיימים על "מיתוס המשפחה" המתפוגג.

5. צלליות כסיפור התבגרות

"צלליות" כ"סיפור חניכה/התבגרות" - הסיפור מסופר בגוף ראשון, נקודת התצפית היא של המספר-כילד שעובר במהלך הסיפור תהליך של התבגרות, "התחנכות", וכמו ברוב היצירות מהז'אנר הזה, התהליך מתרחש מבלי שההורים יהיו נוכחים באופן משמעותי בחיי הילד (בחלק מהיצירות מאותו סוג הילד או הנער ללא הורים כלל!), יש לו חונך מבוגר, הדוד נתן שבאופן ריאלי וסימלי בסיום הסיפור מלמד אותו את אומנות הצלליות. אם בשלבים שונים של הסיפור המספר פסיבי, מרבה להשתמש בגוף ראשון רבים ("אנחנו"), הוא חלק מהמשפחה, מה"קולקטיב", בהמשך הסיפור הוא נעשה עצמאי יותר, הוא לא רק "עד" שנגרר אחרי האירועים ומתאר אותם מן הצד, אלא גם פועל, מבקש הסברים מבני המשפחה לגבי חשיפת השקרים והעוולות שחושף הדוד נתן, מגלה סקרנות, נעשה דמות אינדיבידואלית שלא מקבלת את מה שמוכתב על-ידי החברה כמובן מאליו. נקודת המפנה ב"סיפור החניכה" היא כאשר המספר מגלה תושיה, עוקב אחרי פרלה, מגלה את מקום הימצאו-אישפוזו של הדוד נתן, מגיע אל הדוד שהמשפחה הקיאה אותו מקירבה, והדוד כאילו מוריש לו את אומנות הצלליות ומה שהיא מסמלת. משפט הסיום מדגיש מאוד ציר עלילתי-משמעותי זה של הסיפור: "ביום הראשון של הקיץ הודעתי שאני עומד לערוך מופע של צלליות".

6. "צלליות" כסיפור בעל יסוד ארס-פואטי

"צלליות" כסיפור בעל יסוד ארס-פואטי (= יצירת אומנות-סיפור, במקרה זה- העוסקת ביצירת האומנות כאחד מנושאים. לדוגמה, שיר אודות "איך שיר נולד..." הוא שיר "ארס-פואטי". כזהו שירו של ביאליק "לא זכיתי באור מן ההפקר"). יש ב"צלליות" הד לכוחה של האומנות, לדחף ליצור, לתהליכי היצירה, למפגש עם הקהל הנלהב בתחילה ובהמשך לנתק בין האומן לקהל שאפילו מתנכל לו, לתפקיד האומנות בכלל. אומנם "אומן צלליות" הוא בדרך כלל מעין "אומן עממי" (בדומה ל"קוסם" לדוגמה) שכוחו בעיקר במיומנויות טכניות, אך הדוד נתן מתעלה מעל זה. הפקיד האפור, הדחוי, הבודד, האנטי-גיבור, הופך בזכות אומנותו למי שמרתק את קהל מעריציו, למי ש"כשהחל לקסום צללים רותקו כל העיניים", שיוצר "יש מאין" - "רק תנו קיר, תנו אור" - האיש הכפוף, הפסיבי מול נסיבות חייו, מתחיה בזכות האומנות,

"עיניו זוהרות", הוא מציג את פלאיו בפני הקהל. המופעים הראשונים היו מעין "בידור" קליל ובלתי מחייב. כשאומנותו של הדוד נתן משתכללת, כשהוא נעשה יומרני יותר, עד לשיא כשהוא מופיע כנביא זעם ותוכחה וחושף את "צד הצל" המוסתר של בני המשפחה- ההתנגדות למופעי האומן המתריס הופכת לאלומה. וכשהוא נדחה ע"י הקהל והופך ללא מובן ובהמשך ל"מסוכן" (חושף מה שבעיני בני המשפחה אסור לחשוף!) הוא מתבודד, מישתבבל, מצבו הנפשי כנראה מידרדר, הוא איבד את טעם קיומו.

7. סקירה מתומצתת של הסיפור

נעבור עתה לסריקה/סקירה מתומצתת של הסיפור השלם ונתעכב מידי פעם על ניתוח יותר טקסטואלי. על-פי השאלה המדויקת שאתם עשויים להישאל- הבליטו והדגישו רק את פרטי העלילה והתאורים ודרך עיצובם המדגימים נושא מסויים או היבט מסויים של הסיפור.

• המספר

המספר: הסיפור "צלליות" מסופר מנקודת מבט של ילד (המשולבת עם נקודת מבט של מבוגר החוזר לעברו האישי והמשפחתי-חברתי-ישראלי), **בגוף ראשון**, "אנחנו" או "אני" (כדאי לשים לב מתי חל מעבר **מגוף ראשון רבים לגוף ראשון יחיד**, ומה משמעותו של מעבר זה). זהו איננו "מספר כל יודע". אומנם הדמות המרכזית היא "דודי נתן" והמספר הוא מעין "מספר-עד", אך, כאמור, זהו גם **"סיפור התבגרות/חניכה"** של המספר עצמו שדרך נקודת התצפית שלו מועברת עלילת הסיפור ומתוארות דמויותיו, בעיקר דמותו מעוררת הסקרנות של נתן ומופעי צלליותיו ו**סיפורה של המשפחה** ויחסה המשתנה אל ה"דוד" שהופך מ"בן משפחה" ל"לא משפחה".

• עלילה ותהליכי התפתחות

"בימי הקיץ היה דודי נתן מקיים מופעים של צלליות. על קיר לבן, עם עשר אצבעות ואלומה של אור, הפליא ליצור אריה וקוף, אליגטור וקטר" (אליגטור-זוחל טורף שוכן בנהרות, המקורב לתנין) מקום ההתרחשות הוא כנראה שכונת שיכונים בראשית, שנות ה-70 של המאה הקודמת, אולי בחיפה (הסופר גדל בשכונת נוה שאנן בחיפה).

ומיהו אותו "דוד נתן"? מה החיים זימנו לו? הפתיחה מציגה את "חיי הכפולים"- ביומיום פקיד קטן, אפור, במשרדי מס ערך מוסף; החלל שבו הוא נאלץ לעבוד הוא בעל משמעות מיטונימית וסמלית- חדר צר, "משרדון עלוב..." שולחן סדוק, אלפי טפסים, מולו מחיצת גבס שחוצצת בינו ל"חברה"- לפקידים ולקבלת **הקהל**; הדוד נתן מבודד, דחוי, נדחק לפינה, חלל סוגר עליו בלי חלון אפילו. ומתוך השיגרה האפורה- קרן אור! קיר הגבס הריק, הסוגר עליו- הפך למצע של צלליות שהפיחו בו חיים! והדוד מתחיה בפרץ של יצירתיות, "עיניו זוהרות", ומתוך הבידוד נולדת גם **האומנות** המקרבת אותו ל"**קהל**" המוקסם, המחברת אותו אל אנשים, ההופכת אותו למוקד של עניין והערצה.

בתחילה נראה כי מדובר ב SHOW קטן, בידורי, צנוע, מעין "תוכנית אומנותית" חובבנית **"בירכתי"** חגיגת חתונה, או **בתום** ארוחת חג... (תחשבו, למשל, על מופע של קוסם במסיבת יומולדת). סביב נתן היו מתקבצים "מעריציו" המתפעלים מהקסם, והדימויים שהופיעו על הקיר היו פשוטים ומזהים, כמו פרפר, צבי, צב (אך שימו לב שכבר בתאור הראשון של "מופע הצלליות" מופיע גם תאודור הרצל, חוזה המדינה!). בהמשך, "משנה לשנה שוכללו הפלאים" וגם הקהל מתואר כמתרחב, המופע הוא מעין אירוע שכונתי קסום. הסיפור מתעכב בקצרה על "מופעי צלליות" שונים, סקירה העוזרת

לתת את תחושת הזמן העובר וגם מעין "אלבום משפחתי", תחנות של אירועים משפחתיים, טקסים המאפיינים את החברה היהודית-ישראלית ("שבעה" על מת, טקס ברית מילה, חתונה...).

בשלב הבא, נתן יצא לפנסיה. שימו לב לניסוח: "כשהוציאו את דוד נתן לפנסיה, עם פיצויים חלקיים...", בעולם המציאותי נתן מקופח, נדחק לשוליים (ביקורת חברתית נסתרת, כך מתנהגת החברה הישראלית והמימסד השלטוני לניצולי שואה?). ושוב מתחדד הניגוד בין השוליות שלו והפסיביות שלו לבין סם החיים, ה"האומנות" המשתכללת. מדירת הקרקע הקטנה שלו (שוב רמז למעמדו ה"נמוך" בחברה הישראלית?) מבעד לתריסים המוגפים (הסתגרות, בידוד) "ניכר אור הפנס הזורח אל קיר לבן בביתו". זאת קרן האור הריאלית והסימלית בחייו בזכותה יצא מההסתגרות אל ה"קהל".

ואכן, עם בוא הקיץ יוצא נתן עם "מופעיו החדשים". ואז מתברר שחל שינוי בנושאי הצלילות שהפכו למורכבים יותר ומקושרים לתולדות המדינה, עד כדי כך שנוצר בינו לקהל "קצר" מסויים, שילך ויתרחב בהמשך הסיפור, עד ל"פיצוץ" בשיא הדרמטי של הסיפור. שכן הצופים אינם מצליחים לנחש מה מתארת הצלילית: בצלילות מתוארים אירועים היסטוריים בתולדות ישראל ותרבותה הפופולרית, אירועים שנצרכו בתודעה הישראלית, בזיכרון הקולקטיבי, למשל - "הגול של סטלמר, רגע הנגיחה מול לב יאשין הגדול...", "הצנחנים מול הכותל", "שרה גיבורת נילי מתאבדת", מבצע אנטבה... ביקורו ההיסטורי של נשיא מצרים סאדאת בישראל (1977) ואפילו רגע ההדרן של השיר הישראלי זוכה האירוויזיון! הקהל מבקש לחזור לדימויים הקודמים, הפשוטים, הקליטים, הקלים לזיהוי, הלא יומריניים. הדוד נתן לא מצליח כבר לתקשר עם הקהל. "תנחשו..." הוא דוחק בקהל הסרבני. דוד נתן מתואר מזוית הראיה של המספר כ"קצת מוזר, קצת כפוף...". אין לנו מספר "כל-יודע" שיימלא פערים.

ה"קצר" בין ה"אומן" לקהלו הולך ומחריף, כשלמשל, ב"שבעה" על סבא מנדל הקהל מביע התנגדות להצגת עוד שער כדורגל מיתולוגי ("לא עכשיו, לא מתאים...") או "בברית המילה של אורן" כשמציג דוד נתן את "אהבת אבאלאר ואלואיז" (סיפור אהבתם של מורה ותלמידתו בני המאה ה-12 שהתאהבו זה בזה, אך נישואיהם היו הרי אסון ובני הזוג היו לנזיר ונזירה) הקהל מביע התנגדות גלויה ("דברים של גויים. לא מתאים") עד שלבסוף הדוד העיקש מוותר ("אם לא רוצים-לא צריך"). דוד נתן שוקע בשתיקה ומתכנס בתוך עצמו.

ב"עלילת הדוד והמשפחה" חל מעתה תהליך מואץ של ריחוק ואף התעלמות - "לא שמו לב שלחתונה של גליה לא הגיע", "מסדר פסח נעדר", וכשהגיע לארוע משפחתי-טיקסי ("שבעה") הוא שמוט לסת, בוהה, (עלינו לשער מה עובר עליו על-פי "שפת הגוף" שלו המדווחת ע"י המספר-הילד). הדוד נתן מבודד. שוב מופיע תאור ריאליסטי שהוא גם מיטונימי וסימלי- של הדירה הסגורה, ללא אור גם בלילות, בתקבולת ניגודית לתאור קודם (אור הפנס הזורח מבעד לתריסים המוגפים). כבר קודם "הוא נראה קצת מוזר" (כשנחשפו "מופעיו החדשים"). הקורא מנסה למלא "פערי מידע". האם אלה שלבים של הדרדרות נפשית בעקבות בגידת "הקהל המשפחתי" וחוסר יכולתו להכיל את ניצול השואה הערירי?

השלב הבא בקורות נתן נמסר באופן דיווחי-יבש: "**בתחילת הקיץ** מצאו את דודה פרלה כדי להודיע לה שדוד נתן אושפז. בית חולים לחולי רוח... מה קרה... התמוטטות"- כמה מעציב ואירוני. בעבר, **בקיץ** החלו מופעי הצלליות של הדוד נתן. המשפחה יוצאת ידי חובה ומבקרת את נתן "בטפטוף נכלם" (המרמז אולי על רגשות אשם?), ובתום אחד הביקורים מוטל לחלל הסיפור מידע מרעיש שמתקשר לציר סיפור ההתבגרות של המספר: בעקבות שאלתה של "בלה של דוד יצחק" אם "זה גנטי" חושף דוד מנחם: "נתן הוא לא בדיוק משפחה..." המספר נחשף בגוף ראשון: "חשבתי שהוא ודודה פרלה משפחה". המבוגרים אינם משתפים את הילד בסודות המשפחה. מעלימים, כועסים "מה אתה מתערב?" ובאקספוזיציה דחוייה (פרטים מהעבר שנחשפים רק עתה) הילד ודרכו גם הקורא- מתוודע לנסיבות הקשר בין נתן למשפחה ה"מאמצת": אחרי המלחמה, בפולין, איש צעיר, זר, **לא-משפחה**, שצורף מתוך רחמים כלפי מי שאיבד הכל..." דוד מנחם מספר למבוגרים- - אך מתעלם מהילד, "לא הסתכל עלי". את הילד "לא סופרים"! לראשונה פורץ סיפור עברו של נתן (וגם של בני משפחה אחרים, ניצולי שואה) וצל השואה מעיב על הסיפור מכאן ואילך וגם עד כאן, בקריאה שניה של הסיפור כשאנו מפענחים במידת מה את חידת חייו של נתן בעזרת המידע החדש.

הדוד נתן "אט-אט נשכח", "לחופשות לא לקח אותו אף אחד". אך ביוזמתה של דודה פרלה ה"צדקת" ("סך הכל היינו כמו משפחה, צריך להזמין אותו פעם.") המשפחה מתכנסת אצלה בבית לארוחה קטנה אליה הוזמן הפעם גם דוד נתן (הפעם אפילו הצירוף "דוד נתן" מהדהד אחרת, הוא הרי רק "כמו משפחה..."). ואנו קרבים לשיא הדרמטי של עלילת הסיפור. **להצגת הצלליות האחרונה.**

דוד נתן **מועמד** מול סדין לבן גדול, כאילו פסיבי, קצת אילם כאילו "עושים לו טובה"- והנה ההפתעה. נתן, שקודם נמסר מפי פרלה שנהייה קצת דתי ולראשו עתה כיפה שחורה גדולה, פותח את המופע הטיקסי בפאתוס נבואי, חגיגי, טעון. אחרי שזקר באופן תמוה ארבע אצבעות, אחת אחת, וביקש לנחש את צלילתה- הוא פותח בציטוט מספר עמוס פרק ב'. הנה המקור המלא-

ו כֹּה, אָמַר יְהוָה, עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל-אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֵנּוּ: עַל-מִכְרָם בַּפֶּסֶף צִדִּיק, וְאֶבְיוֹן בְּעֶבֶר נְעֻלִים. ז' הַשְׁאָפִים עַל-עֵפֶר-אֶרֶץ בְּרָאשׁ דָּלִים, וְדֶרֶךְ עֲנוּיִם יָטוּ; וְאִישׁ וְאִבְיוֹן, יִלְכּוּ אֶל-הַנְּעֻרָה, לְמַעַן חָלֹל, אֶת-שֵׁם קְדוֹשִׁי. ח' וְעַל-בְּגָדִים חֲבִלִים יָטוּ, אֶצֶל כָּל-מִזְבָּח; וַיֵּין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ, בֵּית אֱלֹהֵיהֶם. ט' וְאֶנְכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת-הָאָמֶרִי, מִפְּנֵיהֶם, אֲשֶׁר כָּגְבָה אֲרָזִים גְּבֹהוֹ, וְחֹסֶן הוּא כְּאֲלוֹנִים; וְאֲשַׁמֵּיד פְּרִי מִמֶּעַל, וְשִׁרְשָׁיו מִתַּחַת. י' וְאֶנְכִי הִעֲלִיתִי אֶתְכֶם, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם; וְאֹלֶךְ אֶתְכֶם בְּמִדְבַּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, לְרֶשֶׁת אֶת-אֶרֶץ הָאָמֶרִי. יא' וְאֶקִּים מִבְּנֵיכֶם לְנָבִיאִים, וּמִבְּחֹרֵיכֶם לְנָזִירִים; הָאֵף אֵין-זֹאת בְּבִי יִשְׂרָאֵל, נָא-יְהוֹה. יב' וְתִשְׁקוּ אֶת-הַנָּזִירִים, יֵין; וְעַל-הַנָּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר, לֹא תִנְבְּאוּ. יג' הִנֵּה אֲנִי מַעֲיֵק, תַּחְתֵּיכֶם, כְּאֲשֶׁר תַּעֲיֵק הָעֵגְלָה, הַמֵּלָאָה לָהּ עֲמִיר. יד' וְאֶבֶד מְנוֹס מְקַל, וְחִזַּק לֹא-יֵאֱמָץ כֹּחַ; וְגִבּוֹר, לֹא-יִמְלֹט נַפְשׁוֹ. טו' וְתִפֹּשׁ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד, וְקַל בְּרִגְלָיו לֹא יִמְלֹט; וְרֶכֶב הַסּוֹס, לֹא יִמְלֹט נַפְשׁוֹ. טז' וְאֶמִּץ לָבוֹ, בְּגִבּוֹרִים--עָרוֹם יָנוֹס בַּיּוֹם-הַהוּא, נָא-יְהוֹה.

זוהי נבואת זעם ותוכחה ופורענות קשה על חטאי ישראל ומידותיו הרעות, חוסר מוסריות, עושק דלים, עיוות דין ויחס משפיל כלפי החלשים. ואז, לאחר הפתיחה המרוממת, **מטיל** (אקט של התרסה חריפה, האשמה תקיפה, תוכחה כמו-נבואית) דוד נתן על הקיר צלליות מסובכות שכל אחת מהן מייצגת חטא אחר שחטאו בני המשפחה- דוד יצחק שניצל ילדים ניצול מיני, חצי כיכר לחם והינצלות ממוות שהבטיחו לפרלה באקציה בגטו תמורת הסגרת האחרים, צללית של דני חבוש הגבס, שיום לפני מלחמת ששת הימים שמה לו אשתו גבס כדי שלא יצא למלחמה (ובהמשך הלך למפקדה, בעורף, ועוד קיבל על כך אות הוקרה!). את מופע הצללים שהוא כתב אשמה חריף לא מאפשרים

לנתן להשלים- דני (זה שהשתמט בשקר משרות צבאי=קרבי, הוא עתה "גיבור גדול על חלשים"...)
והאחרים מתנפלים עליו כדי להשתיקו, עוטפים אותו בסדין לבן (שיכול להזכיר את "כתונת
המשוגעים" בה הם נקשרו. ראו למה הפך הסדין הלבן, המצע למופע הצלליות שבעבר הלהיב
והקסים), ודוד נתן בתוך הסדין "התפתל כמו אבעבועה לבנה". זהו **דימוי** נדיר בסיפור, רב עוצמה
ומזעזע (עשוי להזכיר את יחס החברה בתקופות קודמות למי שנגוע, למצורע, למוקצה, למי שמסוכן
לחברה ויש להרחיקו ולבודדו). וסיום הסצינה המסעירה: "**קראו למגן דוד אדום**". תהליך ההרחקה
והגירוש של דוד נתן מחיק **המשפחה** ה"כמו משפחה" הוקצן כאן עד בלי די. תיוגו כ"משוגע",
כ"אחר" מאפשר הרחקה אכזרית זו. במקום להתמודד עם אותם סודות ושקרים מודחקים המבטאים
את "צד הצל" המאפיל על המשפחה (ו"המשפחה" כאן היא גם מעין מיקרוקוסמוס של החברה
הישראלית כולה)- המשפחה בחרה להקיא מתוכה את דוד נתן, ניצול השואה הערירי. ששם בפני
המשפחה מראה חושפנית ואכזרית שהיא איננה מסוגלת להתמודד איתה.

מכאן ואילך, בחלקיו האחרונים של הסיפור, נותק ציר העלילה "קשרי המשפחה עם דוד נתן",
ובמרכז הבמה של הסיפור **הולך ותופס את מקומו המספר-הילד המתבגר**: בניגוד למשפחה
המתעלמת, מדחיקה או מכחישה- "...רציתי להבין, מה אמר דוד נתן על דוד יצחק? ועל דודה
פרלה? אבל אמרו לי די, מספיק, סתם מסכן דוד נתן, השתגע". ואת פרלה שממשיכה לבקר אותו
בנבדל מבני המשפחה האחרים, שואל המספר: "מה קרה לו? מה הוא אמר על דני?" וגם פרלה
חוסמת את הילד מפני ההסברים והמידע: "מספיק צרות יש, עכשיו גם אתה מתחיל?".

המפגש המשפחתי-טיקסי אחרון המתואר בסיפור מציג כבר משפחה במשבר, דוקא בליל הסדר,
המבקש לסמל אחדות משפחתית (ואחדות יהודית-לאומית-ישראלית!). ה"סדר" נערך הפעם דוקא
אצל דני (כזכור, ראש המתנפלים על דוד נתן). והנה, למרות שכביכול התפטרו מהדוד שחשף
אמיתות לא נעימות, ולמרות שהמספר אומר "כבר התרגלתי שדוד נתן לא איתנו, שהוא שם", דומה
כי דוקא **נוכחות ההעדר** שלו מורגשת, לפחות מזוית ראייתו הסובייקטיבית-המדמיינת של הילד-
המספר (דגש על "**ראיתי**", "**הסתכלתי על**..."). תאור הנוכחים הוא כמעט סוריאליסטי והזוי. את
מקום הצלליות במופעים המשפחתיים התמימים בעבר היותר רחוק- תופס עתה "**מופע**" **מבהיל של**
צללים: המספר חושף את "צד הצל" של היושבים, דני הדוחף ראשו למטה (בושה? אשמה?) "ועל
הקיר מאחוריו הצל שלו נראה כמו שק שיושב לו על הכתפיים" (משא העבר המודחק?); דוד יצחק,
זה שנגע בילדים, שבקושי בא למפגשים (רמז למשפחה ההולכת ומתפוררת?) "שם יד מעל
העיניים שלו, ועל הקיר כמעט לא היה לו צל" (תמונה של חידלון מעורר חלחלה); והצל של גליה
היושבת ומפזמת את "דיינו" מההגדה של פסח- "הצל שלה מתנדנד יותר ממנה". הצל כאילו נעשה
עצמאי, אוטונומי, ויש בכך יסוד דימוני (שדי, די מפחיד...). התאור מעורר גם הרגשה של בדידות
גדולה, כל אחד עם עצמו. והילד הולך ומנסה לפתור את החידה המוסתרת ממנו שכן הוא מסתכל על
גליה שכנראה היתה קורבן להטרדה המינית, ועל דוד שמחה הפדופיל (עד היום יש להם בעיות,
אמר דוד נתן במופע הצלליות האחרון!). והמספר חוזר על התמיהה: "**מה אמר דוד נתן? למה לא**
מסבירים? למה אסור לשאול?" (המפגש הראשון של הצעיר עם "עובדות החיים", כולל כל הקשור
למיניות, "קץ התמימות", מאפיין רבים מהסיפורים והסרטים השייכים לז'אנר זה של ה"חניכה").

אנו קרבים לסיום הסיפור. סיפור קצר חייב לצמצם, לעשות סלקציה (ברירה) קפדנית של פרטים
ולעיתים להשאיר פערם ולבצע "כיווץ זמנים". בפסקה המתחילה במילים "סופו של דבר זה היה
פשוט להגיע אליו". **הקורא חייב להיות אקטיבי, למלא פערים**, לנסות להבין איך הסיפור, בעיקר
באמצעות "**הטקסט הסמוי**", מוביל את המספר הצעיר (ואת הקורא!) אל מפגש יזום על ידו עם דוד

נתן, שלא במסגרת המפגשים המשפחתיים השגרתיים. במפגש היזום הוא אפילו מורד בנורמות ובמוסכמות המשפחתיות, אלה שתייגו את הדוד נתן כ"משוגע" שחייבים להרחיקו ל"מוסד". המספר מתגנב אחרי דודה פרלה ועולה אחריה לאוטובוס (כנראה באחד מביקוריה אצל הדוד נתן ב"מוסד"). זהו אקט ראשון בסיפור של עצמאות. הילד המתבגר חורג מהקן המשפחתי, מה"קולקטיב". המפגש האחרון עם הדוד נתן נעשה כבר בשניים. ומעניין לגלות שהדוד מתנהג בה ברגישות ובהתרגשות (הבכי הדומם) הוא מגיב לבקשת הילד "תלמד אותי לעשות צלליות?" באמירה "כולנו היינו ילדים פעם." איזה מפגש מרגש בין הדורות, בין הילד למבוגר, בין יליד הארץ לניצול השואה.

מפגשים של פעמים בשבוע בין המורה/החונך והחניך. ובתהליך הלימוד כמו עוברים בהילוך מהיר לכל שלבי התפתחותו של דוד נתן כ"אומן" ונוצר מבנה מעגלי לסיפור: בתחילה עצמים, בעלי חיים, קטר, זבוב מטריה, הדברים הפשוטים ולאחריהם המסובכים. ומעניין שבין השמות המוכרים של הצלליות, לאחר הליצן והקיפוד מופיעה במפתיע צללית יוצאת דופן: מפתיעה- "אליהו הנביא שוחט את נביאי הבעל!" מוכר לכם?

הפרשה מובאת בתנ"ך בספר מלכים א' פרק יח'. מדובר בעימות על רקע המדיניות התומכת בפולחן הבעל (עבודת אלילים) של ממלכת אפרים. אליהו רצה למגר את הפולחן הזה מעם ישראל, ולשם כך יזם עימות שלו עם נביאי הבעל והאשרה. העימות יוכרע לטובת הצד שאלוהיו יוריד אש מהשמים. כל צד ישתמש במזבח משלו ובפר משלו, כדי להוכיח שאלוהיו הוא האל האמיתי. לנביאי הבעל ניתנה הזכות להיות הראשונים לנסות להוריד אש מהשמים. – הם מתחננים לאליליהם- אך "אין קול ואין ענה ואין קשב". אז הגיע תורו של אליהו לנסות להוריד אש מהשמים; הוא מתפלל לאל, ואכן, ה' נענה לו, והוריד אש מהשמים ששרפה את הפר, עצי המזבח, המזבח ומי התעלה. לאחר שהעימות הסתיים בניצחונו של אליהו, העם השתחוה והצהיר על אמונתו ודבקותו בה' אלוהיו. אליהו ציווה את העם לתפוס את נביאי הבעל. העם תפס את כולם, אליהו הוריד אותם אל נחל קישון ושם שחט אותם.

הדוד נתן "מוריש" לבן הדור הצעיר לא רק "טכניקה" נרכשת של הפקת צלליות בעזרת אצבעות ידים. כפי שדוד נתן הפך את אומנותו גם לכלי ביטוי שמעבר ל"בידור" במופע ה"נבואי" המתריס שלו, כך בציון צללית "אליהו ונביאי הבעל" יש רמז לשליחות נעלה יותר, ביטוי לאמת ומחאה נגד השקר, נגד כל מה שמבטאת "עבודת אלילים". **הסיפור מסתיים אם כן בתיקון, בנימה אופטימית לאחר שתהליך ההתפתחות שהיה נדמה שהסיפור מוביל אליו הוא תהליך שלילי ופסימי. "ביום הראשון של הקיץ הודעתי שאני עומד לערוך מופע של צלליות".** רוחו של דוד נתן כמו נולדה מחדש. סיפור החניכה מגיע לסיומו הסגור. ביום הראשון של הקיץ ישנה התחלה חדשה.

• מוטיב הצל

זהו מוטיב מרכזי בסיפור (מוטיבים משניים הם למשל **הקיר הלבן והסדין הלבן, הקיץ-עונת השנה, הטקסים המשפחתיים**), ניתן לפרשו בפרושים שונים והוא הולך וצובר משמעויות לאורך הסיפור. הנה כמה מהן:

חוקר הנפש קארל גוסטב יונג, מונה את ה"צל" בין הארכיטיפים, אב-טיפוסים, דפוסים הנמצאים בבסיס ההתנהגות האנושית. ארכיטיפ זה מייצג את הצדדים באישיותו של האדם שאינם תואמים את ציפיות חברה או המוסר הקולקטיבי; הוא מבטא את היצרים הפרימיטיביים הקיימים בכל אחד מאיתנו ולכן האדם מנסה להסתיר ולהסוות אותם ולהתמודד איתם שוב ושוב. זהו "החצי האפל" של האדם, "צד הצל" שלו, החלקים באישיותו שהם מודחקים, מוכחשים. כל אדם נושא בתוכו צל וככל

שהוא מודחק בעוצמה רבה יותר, כך הוא טעון יותר. כמו הצל הפיזי של האדם, שאי אפשר להשתחרר ממנו, כך הצל המטאפורי הוא חלק בלתי נפרד מאיתנו, גם אם אנו מנסים להסתיר ולחפות עליו. גם לחברה יש את "צל הצל" שלה, שמתגלה, למשל, ביחס העויין לפגועי נפש שהחברה דוחה, חוששת שיזהו איתה עם היסודות המופרעים הפוגעים בנורמות המקובלות. ב"צלליות" **פנס האור** "שופך אור" על הצדדים הנסתרים האלה המוקרנים על הקיר או הסדין הלבן בדמות צלליות. מופע הצלליות האחרון של דוד נתן חושף את "צל הצל" הן האישי, והן החברתי ולא פלא שהוא מעורר תגובה כה אלימה כי הוא נוגע ביצרים אפלים, מנכיח את מה שאנו מסתירים ומנסים להאבק בו.

גם נתן עצמו, וסביר שגם דודה פרלה ואחרים חיים ב"צל השואה" וזוועותיה המעיבות על חייהם ונפשם של השורדים-הניצולים. החברה הישראלית, בעיקר בשנים קודמות ניסתה להדחיק את "צל הצל" הזה; שתיקת השורדים עצמם, יצירת מיתוס "הישראלי החדש", ה"צבר", הבריא בגופו ובנפשו, שאיננו מובל כ"צאן לטבח", גם זה קשור לנסיון להדחיק את ה"צל", צל העבר הגלוי, להדחיק אותו או להתכחש לו דוקא מפני שהוא חלק מזהותנו! הסופר, אמיר גוטפרינד הוא עצמו בן לניצולי שואה, וספרו הראשון (שיצא ב-2001) נקרא "השואה שלנו".

הצל משתלט על תאור ליל הסדר במפגש המשפחתי האחרון שמופיע בסיפור, כשהילד מבחין בצללי הדמויות, צללים המעידים על אשמה, בושה, משא העבר, חטאי העבר. הדוד נתן אומנם אושפז ב"מוסד" אך הוא פתח "תיבת פנדורה" משפחתית ואולי אף לאומית. הוא למעשה שיחרר את "צל הצל". ה"שד" יצא מהבקבוק.